

Ruská literatura před první světovou válkou věnovala zasloužený zájem problematice polabsko-pobaltských Slovanů (Kotljarevskij, Pavinskij, Brečkevič, Jegorov). Monografie Černilovského, jež je rozšířením jeho starší práce přehledné v rámci systému obecných dějin státu a práva,<sup>1</sup> představuje nový významný krok na této tradiční cestě [ze sovětských autorů v menších pracích Koroljuk, Grigorjev a Zinčuk], významnější tím, že vedle shrnutí poznatků dosavadních zaujímá jasné a reálné stanovisko ve sporu o poměr rodových a feudálních prvků ve vývoji společnosti této větve Slovanů, jak se živě rozvinul po druhé světové válce. První zdůrazňují různou měrou Labuda, Łowmiański a autor této recenze, druhé Sczaniecki, Dowiat, Hrabová a zejména Bulín.<sup>2</sup>

Černilovskij jasně poukazuje na rodový základ všeho politického zřízení polabsko-pobaltských Slovanů, hradové obce s kompetencí kultovní, soudní, vojenskou a berní. K raně feudálnímu státu tu chybí nová administrativní organizace, spojená s odstraněním rodového předáctva — třebaže Černilovskij jinak spíše feudální prvky zdůrazňuje (např. 105 zesiluje v tomto směru příliš názory autora této recenze); na druhé straně však plným právem vidí v odporu k Bulínovi a ve shodě s jinými sovětskými autory počátek obodritského státu až v 9. století, kdy tamní šlechta nemá ještě v rukách vlastnictví půdy (107 až 111). Správně poukazuje na to, že vojenská demokracie není už soustavou jednoduché organizace a že hranici mezi ní a raněfeudálním státem tvoří vznik zvláštní veřejné moci. Hlavní zájem věnuje tu zintenzivňující diferenciaci společnosti a tedy zejména předáctvu, jež všude zdůrazňuje. Proti tomuto podtrhování však z jeho vlastních vývodů plyne nejednou i trvání značného významu prostého obyvatelstva. Hovoří o jeho význačné účasti na sněmu u Obodritů a zvláště v protivě k veleknězi v opření o Adama IV 18 u Raňanů, jakož i vůbec o významu sněmu vzhledem k organizaci obrany formou vojska lidového a původu moci sněmu právě ve sněmech válečných; jinde však zas mluví o menší roli sněmu např. obodritského (86).

Z velkých sporů o prameny dějin těchto Slovanů rehabilituje Černilovskij ve shodě s převážným míněním nauky Helmolda proti Jegorovovi a stejně se staví za Herborda, o jehož názorech se kdysi pochybovalo. Vlastní výklad zahajuje širokým nastíněním hospodářských podmínek. Jejich dosavadní objasnění pokládá dosud za nedostatečné, jmenovitě chybí archeologické podklady. Ve shodě s Labudou (a Sułowským) pokládá Volyň za transitní centrum a význam Štětína vidí v organizaci vnitřního trhu.

V otázce základní formy organizace společnosti zjišťuje Černilovskij rozborem dosavadní literatury, že hradové obce-župy-vervi-opolí existovaly u všech Slovanů a byly teritoriální občinou se společným hradištěm jako útočištěm, kultovním střediskem a místem sněmů. Černilovskij sám podává podnětný nástin tohoto vývoje. Půda původně patřící celému rodu se dostává do rukou větších rodinných kolektivů, poté nastává decentralisace jednotlivých dvorů,

<sup>1</sup> *Polabskije i pribaltijskije slavjane*, in *Istorija gosudarstva i prava*, Leningrad 1950, I 408—23.

<sup>2</sup> Rozbor hledisek všech účastníků tohoto sporu podává nyní Vl. Procházká, *Politické zřízení polabsko-pobaltských Slovanů v závěrečném údobí rodové společnosti*, *Slavia occidentalis* 22, Poznaň [v tisku].

mnohdy dosti vzdálených od ochranného hradiště, a nakonec se osídlení znovu soustřeďuje v sousedskou občinu, nyní však už teritoriální povahy, jejímž základem je jednou rodová fratricie, komplex několika dceřinných rodů v procesu rozrodu původního organismu, jindy ale naopak z jednoho někdejšího rodu vzniká takových hradových obcí několik. Správné je Černilovského dělení „měst“ na hrady-útočiště a vlastní „města“, tj. centra hospodářského života.

Mimořádný význam mají Černilovského pohledy na otázky vlastnictví půdy. Proti Hilferdingovu názoru, že kníže má vlastnictví, kdežto všichni ostatní jen *ususfructus*,<sup>3</sup> poukazuje na to, že tento stav je typický až pro okamžik, kdy se zhroutila stará slovanská společensko-ekonomická a právní soustava. Kníže nemohl mít vlastnictví půdy; kdyby tomu tak bylo, dosáhl postavení zcela mimořádně silného, u Slovanů polabsko-pobaltských je však jeho postavení typicky slabé. Na Polabí a Pobaltí vlastní půdu sousedská občina; to vyplývá ze skutečnosti, že v oboru platů církví nebyla zavedena ani brémská soustava, předpokládající vyvinutou světskou i církevní administrativu, ani holštýnské určování dávek podle výměry polí malých rodin, takže desátek musil být vyměřen podle počtu potahů, neboť počet a velikost malých rodin (není tu rodina patriarchální) se měnily; Černilovskij se shoduje v pozn. 10 s autorem této recenze, že v těchto prostorech se slil v jedno s vrchnostenskými dávkami. Vedle občinného vlastnictví však už, jak to ukazují především případy městských boháčů, se objevuje i vlastnictví individuální. Nejstarší individualisaci půdy na vsi představuje dodatková půda starostů, na Lunebursku ještě koncem 14. století „děděník“.<sup>4</sup> Dodatek je třeba, že půda primitivní šlechty na Obodritsku a později na Pomorí ukazuje diferenciaci feudální povahy.

Vedlejší význam instituce otroctví vyvěrá ze situace sousedské občiny, kde na nové příslušníky se nedostával zvláštní přiděl půdy, a tak buď byli prodáváni nebo se musili včlenit do panující společenské soustavy, tedy společensky vyrovnat se všemi ostatními. „Desátníci“ jsou lidmi mimo občinu a proto více závislí na knížeti; s postupem feudalizace se počínají blížit nevolníkům, jsou postupováni bez půdy. „Podačníci“ jsou skupinou lidí, kteří uzavřením půjčky upadli v závislost na věřiteli. Také oni za procesu feudalizace se stávají dříve poddanými, neboť uzavření půjčky podle soudobého chápání nevede ani tak ke vzniku povinnosti dluh splatit, jako spíš je programovým nástrojem realizace společenské závislosti. Proces diferenciacie občiny prameny dost jasně neukazují. Obodritský kníže Krut počíná v polovině 11. století zcizovat vesnice, a to za podmínek asi obyvatelstvo příliš nezátěžujících.

Co do politické organizace nejzajímavější jsou Černilovského pohledy na Pomorí. To podle něho (zřejmě pod vlivem polské nauky) patří k Polsku, avšak má velmi značnou samostatnost. Předáci jsou zde rodově organizovanými zemědělci (odtud možnost zasahovat politicky i po této linii) a jejich držba půdy a případně „otroků“ je nerozlučně spojena s obchodem, který dává možnost vykořisťování prostých občinníků i za podmínek rodové společnosti; proto také na Pomorí na rozdíl od jiných Slovanů se feudální stát neorganizuje v nových správních celcích, nýbrž organicky vyrůstá ze starého rodově plemenného základu. V klasifikaci poměru knížete a měst se Černilovskij neliší od běžných názorů. S Łowmiańským pokládá za město až město feudální, ale upozorňuje, že na Pomorí ještě mnohé rysy chybějí. U Obodritů nadhazuje myšlenku, že jejich boje proti Veletům mohly být vedeny snahou o zničení konkurujícího kultu. Veletský svaz pokládá za osobitou aristokratickou „re-

<sup>3</sup> A. F. Hilferding, *Istorija pribaltijskich slavjan*, Peterburg 1874, 129.

<sup>4</sup> I. Pervoll, *Germanizacija baltijskich slavjan*, Peterburg 1876, 41.

publiku" s prvky vojenské demokracie. Velmi pěkně ukazuje, jak kníže a předáci získali natrvalo moc svěřenou jim jen pro čas války; obojí se dostali do konfliktu a předáci postupem doby knížete eliminovali. Předpokládá také, že před založením knížecí vlády u Veletů knížata měla, aspoň v nábězích, své třeba nevelké družiny.

Germanisaci způsobilo zabírání půdy slovanských občin německými feudály; jednou z příčin zániku je fakt, že slovanská šlechta se ráda opřela o Němce (na rozdíl od polských názorů tvrdí Černilovskij množství sňatků), protože tato cizí soustava jí zajišťovala příznivou posici v rámci nového společenského zřízení feudálního. Černilovskij pokládá 12. století za konec slovanské politické samostatnosti (i Pomoří) a názorem, že 15. století znamená úplný konec Slovanstva na těchto územích (124, 126), se blíží hledisku umírněných kritiků Jegorova; nepřihlíží tu tedy k výsledkům novějšího polského bádání o zániku daleko pozdějším. Odvolává se na Fortinského se domnívá, že v lubeckém městském právu se projevily vlivy slovanské (obec, rada — 126 p. 7), tento náhled bude však třeba bedlivě přezkoumat, jde tu nakonec o princip zcela analogický např. italským městům.

Z drobných nedostatků, které nic nemění na význačně kladném přínosu práce, je třeba uvést, že Černilovskému není jasná souvztažnost pojmů „Gau“ a „pagus“ (32), že hlavními obdělavateli knížecí půdy jsou „desátníci“ a nikoli „podačníci“ (60), že ke jmenování obodritského knížete nebyl nutný souhlas franckého panovníka (85) — je to pouze zásah ve prospěch určité politické skupiny — a konečně, že spoluvláda strýce a synovce není u Stodoranů právem vyloučena (94), nýbrž že tu jde o určitou konkrétní historickou situaci.

*Vladimír Procházka*